

УДК 37.036:378.2
DOI: 10.31891/PT-2021-1-4

ВАРГАТА О. В.

ORCID ID: 0000-0002-1805-4643

e-mail: oksana.vargata@gmail.com

ЦИМБАЛЮК Г. Р.

ORCID ID:

e-mail: tsymbalyuk.h@gmail.com

Хмельницький національний університет

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПЕДАГОГІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

У статті розкрито сутність інноваційного потенціалу педагогів. Досліджено необхідність розвитку інноваційного потенціалу педагогів, від яких залежить ефективність впровадження інновацій у навчальну діяльність. Уточнено сутність понять: інновація, потенціал, інноваційний потенціал, творчий потенціал, критичне мислення, інновації в освіті, інноваційне навчання, інноваційна професійна діяльність педагога.

Визначено, що інноваційний потенціал – це інтегральна характеристика особистості педагога, яка виявляється у здатності генерувати нові ідеї або вдосконалювати вже існуючі, використовуючи творчі можливості, результатом чого є ефективна педагогічна діяльність з використанням інноваційних методів і технологій навчання. Прیدілено увагу творчому потенціалу особистості та наголошено на важливості створення необхідних умов для його розвитку. Визначено сутність критичного мислення, що виявляється у здатності аналізувати, продукувати та організувати, порівнювати, оцінювати різні явища та факти, що є надзвичайно важливим у професійній діяльності педагога. Розглянуто поняття інноваційного навчання, як процесу, що забезпечує емоційне включення та сприяє формуванню стійкого інтересу, що спонукає особистість до самоосвіти.

Висвітлено результати емпіричного дослідження інноваційного потенціалу педагогів закладів освіти за розробленим нами авторським опитувальником «Дослідження інноваційного потенціалу педагогів», за результатами якого визначається високий, середній та низький рівень інноваційного потенціалу. За результати дослідження визначено, що у переважній більшості педагогів середній рівень інноваційного потенціалу у професійній діяльності. Перспективою подальшого дослідження вбачаємо у розробці та впровадженні технологій розвитку інноваційного потенціалу педагогів.

Ключові слова: інновація, потенціал, інноваційний потенціал, творчий потенціал, критичне мислення, інновації в освіті, інноваційне навчання, інноваційна професійна діяльність педагога.

OKSANA VARHATA,
HANNA TSYMBALIUK
Khmelnitsky National University

EMPIRICAL RESEARCH OF INNOVATION POTENTIAL OF TEACHERS OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article reveals the essence of the innovative potential of teachers. The necessity of development of innovative potential of teachers on whom efficiency of introduction of innovations in educational activity depends is investigated. The essence of concepts is specified: innovation, potential, innovative potential, creative potential, critical thinking, innovations in education, innovative training, innovative professional activity of teacher

It is determined that innovative potential is an integral characteristic of a teacher's personality, which is manifested in the ability to generate new ideas or improve existing ones using creative opportunities, resulting in effective pedagogical activities using innovative teaching methods and technologies. Emphasis is placed on the creative potential of the individual and emphasizes the importance of creating the necessary conditions for its development.

The essence of critical thinking, which is manifested in the ability to analyze, produce and organize, compare, evaluate various phenomena and facts, which is extremely important in professional. The concept of innovative learning is considered as a process that provides emotional inclusion and promotes the formation of a lasting interest that motivates the individual to self-education.

The results of an empirical study of innovative potential of teachers of educational institutions questionnaire "Research of innovative potential of teachers", the results of which determine the high, medium and low level of innovative potential. According to the results of the study, it is determined that the vast majority of teachers have an average level of innovation potential in professional activities. We see the prospect of further research in the development and implementation of technologies for the development of innovative potential of teachers.

Key words: innovation, potential, innovative potential, creative potential, critical thinking, innovation in education, innovative learning, innovative professional activity of teachers.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

У сучасному світі існує безліч різноманітних можливостей, які породжують безперервні зміни у різних сферах існування. Інноваційний потенціал виступає як основний чинник здатності особистості до процесу забезпечення, формування та впровадження необхідних змін чи нововведень у певну структуру діяльності. Для педагога є суттєво важливим наскільки ефективним він може бути у своїй професії, тому для нього розвиток інноваційного потенціалу є передумовою продуктивності професійної діяльності. Також доцільним є дослідження та розвиток інноваційного мислення для подальшого

впровадження в практику необхідних нововведень. Такі якості, як креативність, творчість, гнучкість та критичність мислення є основними для особистості педагога, як людини, яка впевнена у власних силах, не боїться невдач та орієнтована на успіх, здатна до генерування нових чи вдосконалення вже існуючих необхідних змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Теоретичні аспекти інноваційного та творчого потенціалу та їх взаємозв'язок розглянуто у працях таких науковців, як: О. Варгата, І. Завада, Н. Тимочко, В. Ключко, Е. Галажинський, В. Корнєшук; інноваційна діяльність педагога та інновації в освіті у роботах І. Дичківської, Л. Козак, О. Дубасенюк, М. Липман, С. Терно, А. Барбінова, Ю. Колесниченко.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Незважаючи на значну кількість досліджень сутності поняття інноваційного потенціалу у сферах економіки, психології та педагогіки, вважаємо за доцільне, подальші дослідження спрямувати на вивчення рівнів розвитку інноваційного потенціалу педагогів закладів освіти за авторською методикою.

Метою статті є здійснити теоретичний аналіз та емпіричне дослідження інноваційного потенціалу педагогів закладів освіти.

Виклад основного матеріалу

З огляду на сучасні інноваційні тенденції системи освіти в Україні, що відображені у різних концепціях, законах та положеннях, саме розвиток інноваційного потенціалу забезпечує ефективність впровадження інновацій. Здійснивши теоретичний аналіз літературних джерел у сферах економіки, психології та педагогіки, ми дійшли до висновку, що інноваційний потенціал є одним з основних аспектів, що потребує розвитку, для ефективного становлення особистості в цілому.

У науковій літературі існують різні погляди на сутність поняття «інновація». Н. Тимочко зазначає, що інновація — це результат системної діяльності, спрямованої на реалізацію досягнень науково-технічного прогресу та їх удосконалень, що сприяє кількісним та якісним змінам у внутрішньому середовищі підприємства та забезпечує підвищення ефективності та отримання конкурентних переваг [11].

В контексті нашого дослідження важливим є те, що дослідник зазначає інновації, як результат діяльності, який сприяє змінам та забезпечує підвищення ефективності та конкурентоспроможності. На наш погляд, ці характеристики є важливими для професійної діяльності педагога.

У тлумачному словнику «інновація» розглядається, як

діяльність спрямована на створення принципово нових, вдосконалених або більш відповідних умовам технологій, виробів тощо [5].

Для нашого дослідження є доцільним те, що поняття розглядається не лише як створення чогось нового, але і як процес покращення, зміни і переробки, чогось вже існуючого на більш відповідне новим потребам та умовам існування.

У дослідженнях науковців зазначається, що потенціал – це сукупність усіх наявних засобів, можливостей, продуктивних сил і т. ін., що можуть бути використані в якій-небудь галузі, ділянці, сфері [10]. У контексті нашого дослідження саме наявність ресурсів, які можуть бути у подальшому використані для ефективної діяльності є тим аспектом, на який доцільно звернути увагу.

Здійснивши теоретичний аналіз інноваційного потенціалу у психолого-педагогічній літературі, ми дійшли до висновку, що дане поняття є недостатньо вивченим та виокремленим. Проте існують загальні визначення. У своїх працях В. Ключко і Е. Галажинський, розглядають інноваційний потенціал, як інтегральну системну характеристику людини, її здатність, по-перше, генерувати нові форми поведінки і діяльності, використовуючи ті можливості, які відкриваються їй в складній динаміці ціннісно-сміслових вимірів її життєвого простору, і, по-друге, забезпечувати режим саморозвитку як стратегічний чинник життєздійснення [8].

І. Дичківська, розглядає інноваційний потенціал педагога, як сукупність соціокультурних і творчих характеристик його особистості, що виражається в готовності вдосконалювати педагогічну діяльність на основі сучасних методів і технологій, які забезпечують цю готовність [6].

Отже, інноваційний потенціал має пряму залежність від творчого потенціалу особистості. В енциклопедичному значенні творчий потенціал – це винахідливість у науці та мистецтві, вміння бачити нове у звичних речах і наявність вільної гри уяви, рідкісна якість, притаманна не лише талановитим особистостям, але й і звичайним людям, яка реалізується при сприянні освіти в поєднанні з натхненням і наполегливою працею [2].

О. Варгата та І. Завада зазначають, що творчий потенціал може розкритися, коли відбувається мобілізація сил людини і виявлення прихованих резервів, які проявляються у творчості. Це означає, що для формування й розвитку творчого потенціалу людини необхідно створити спеціальні умови, які б стимулювали творчу активність особистості, її вольові зусилля [4].

У нашому дослідженні, ми вважаємо, що доцільно є наголосити

на тому, що творчий потенціал є у кожного, так як це здібності та задатки людини, які у неї вже є, але потребують відповідного розвитку.

Л. Козак зазначає, що інноваційна професійна діяльність педагога завжди має творчий характер. Особливістю педагогічної творчості педагога є те, що цілі й завдання педагогічної діяльності нестандартні, нешаблонні, а творчі. Завдяки усвідомленій професійній пріоритетності педагога розвиваються нові прагнення перевіряти та аналізувати власний досвід, вивчати та користуватися кращим досвідом, шукати і знаходити нову інформацію і розробляти на її основі нові психолого-педагогічні технології.[9].

З аналізу літературних джерел інноваційний потенціал педагога є рушійною силою інноваційної діяльності в освіті. Інноваційна освіта – модель освіти, орієнтована переважно на максимальний розвиток творчих здібностей і створення сильної мотивації до саморозвитку індивіда [4].

На думку О. Дубасенюк, інновації в освіті є закономірним явищем, динамічним за характером і розвивальним за результатами, їх запровадження дозволяє вирішити суперечності між традиційною системою і потребами в якісно новій освіті [7].

У контексті нашого дослідження є доцільним виокреслити, що інновації в системі освіти є закономірними і їх впровадження не ставить за мету виникнення труднощів, а навпаки вбачає вирішення суперечностей, які виникають. Тобто інновації повинні вносити необхідні нові зміни, при цьому не завдаючи шкоди вже існуючим традиційними системам. На наш погляд, для таких ефективного впровадження інновації в освітній процес, критичне мислення є однією з основних складових.

М. Ліпман, роглядає критичне мислення, як нагальну потребу для життя в сучасному світі, оскільки це складене уміння дозволяє правильно розв'язувати широке коло практичних проблем у будь-якій професійній діяльності, в людських взаєминах, в науковій діяльності, в повсякденному житті тощо [1].

Критичність мислення виявляється у здатності людини не підпадати під вплив чужих думок, об'єктивно оцінювати позитивні та негативні аспекти явища чи факту, виявляючи цінне та помилкове у них. Людина з критичним розумом вимогливо оцінює свої думки, ретельно перевіряє свої рішення, зважає на всі аргументи, виявляючи тим самим самокритичне ставлення до своїх дій. Критичність мислення великою мірою залежить від життєвого досвіду людини, багатства та глибини її знань [12].

Критичність мислення педагога дозволить йому сформулювати та впровадити нові ідеї чи уміло поєднати вже з традиційними, що у свою

чергу формуватиме інноваційне навчання.

Дослідники розглядають інноваційне навчання, як динамічний процес, що забезпечує включення емоційних сфер психіки того, хто навчається, активне функціонування його інтелектуальних і вольових сфер, сприяє формуванню стійкого інтересу до предмету, що, в свою чергу, спонукає до самоосвіти і формування активної, творчої, гармонійно розвиненої особистості [12]. Тобто процес викладання повинен бути побудований таким чином, що за допомогою зацікавлення навчанням, формувати бажання до самостійного розвитку.

Здійснивши теоретичний аналіз наукових джерел, ми дійшли до висновку, що розвиток інноваційного потенціалу педагогів можливий за таких умов:

- нововведення мають забезпечувати високий рівень розвитку особистості;
- нововведення повинні відповідати сучасним концепціям і гарантувати досягнення принципово нових результатів;
- нововведення мають підвищувати загальний стан всебічного розвитку особистості в цілому та якість навчально-виховного процесу зокрема;
- нововведення мають допомагати вирішувати дидактичні проблеми, які складно вирішується традиційними методами;
- нововведення мають бути обґрунтовані науково, проте бути доступними та життєздатними.

За доцільність нами сформовано опитувальник «Дослідження інноваційного потенціалу педагогів». Він містить 24 твердження, на які необхідно дати відповідь «Чи погоджуєтесь Ви з твердженням?», відповідно потрібно обрати «Так», «Ні» та «Частково».

Методика дозволяє визначити високий, середній або низький рівень інноваційного потенціалу педагога. Відповідно, високий рівень характеризується вираженою творчою активністю та продуктивністю роботи, моделювання нового педагогічного досвіду, використання нестандартних та інтерактивних форм і методів роботи, розробки власних інноваційних методик; прагне постійного навчання та вдосконалення власних умінь та навичок; вміння і здатність оцінити вчителем свій індивідуальний стиль діяльності і побудувати план розвитку своєї педагогічної діяльності, він володіє здібностями до її прогнозування і проектування. Середній - орієнтація на оволодіння новими педагогічними технологіями, установку на творчу взаємодію, прагнення виділяти цілі і задачі власної пошукової інноваційної роботи, проте властива епізодичність використання знань та умінь з реалізації педагогічних інновацій, їх використання не завжди приносить чітко

усвідомлену задоволеність; рівень підготовки до інноваційної діяльності оцінюється педагогом як задовільний, однак, впевненості в позитивному впливі цієї діяльності на успіхи в роботі, як правило, немає. Низький – відсутність чи слабко виражена активність, творчість, не сформованість цілей власної професійної діяльності, володіння в основному традиційними формами та методами роботи, відсутність потягу до вдосконалення власних вмінь та навичок викладання, заперечення можливості ним позитивного впливу інновацій, властива ригідність та консерватизм.

В опитуванні прийняли участь 89 педагогів з різних закладів освіти міста Вінниці. Відповідь «Так» на твердження «Зазвичай мені легко пристосуватись до нових умов викладання» надали 47% опитованих, що означає гнучкість мислення та пластичність у своїй роботі, для них не є складністю змінити звичні умови та при необхідності вони мають достатній інструментарій та можуть використовувати власний досвід собі на користь, них не виникає труднощів з нововведеннями, які вводяться у навчальний процес. На твердження «Для педагога важливо постійно вивчати щось нове» відповідь «Так» – 70% респондентів. Що вказує на розуміння того, що педагог повинен постійно навчатись та вдосконалюватись, так як у наш час постійно щось змінюється та вдосконалюється. Педагогу необхідно постійно розширювати свої знання, і не лише для того щоб бути конкурентоспроможним та ефективним, але й для того щоб знати, які матеріали є актуальними в даний момент, адже у світі нічого не стоїть на місці. На твердження «Мені цікаво створювати щось нове для викладання» 37% відповіли «Так», що показує зацікавленість у роботі, інтерес до створення нового у своїй професійній діяльності. Відомо, що саме інтерес людини є однією з важливих рушійних сил до того щоб діяти. Нажаль, лише третя частина опитованих надали позитивну відповідь, що вказує на те, що у більшості досліджуваних не цікаво створення нового. На твердження «Я вважаю, що навчально-виховний процес потребує постійного розвитку та вдосконалення» відповідь «Так» – 57%, що говорить про розуміння того, що для ефективності навчально-виховного процесу необхідно слідкувати за змінами, які відбуваються та бути готовими до їх впровадження. Відповідь «Так» на твердження «Я маю змогу внести певні зміни у навчальну діяльність нашого закладу» – 25%, що означає непевненість більшої частини опитованих у власних силах, неготовність діяти, що є необхідними для впровадження інновацій. На твердження «Я маю ідеї, які сприятимуть покращеною навчання» відповідь «Так» – 54%, що говорить про здатність до критичного та інноваційного мислення, здатність до

генерації новітніх концепцій та достатній творчий потенціал. На твердження «У мене є інтерес до створення нестандартних уроків» відповідь «Так» – 34%, що говорить про їх бажання створювати щось нове та впроваджувати це у власну професійну діяльність, спрямованість на роботу. На твердження «На уроках варто використовувати нові форми та методи навчання» відповідь «Так» – розуміння динамічності та постійного розвитку у системі освіти, доцільності використання новітніх форм та методів у навчанні для зацікавленості учнів у навчанні, властиво 67%. На твердження «Для доступності матеріалу, я можу змінювати форми та методи викладання» відповідь «Так» – 40%, що означає здатність до критичного мислення, розуміння та володіння матеріалом на високому рівні та гнучкість у процесі викладання. На твердження «Я постійно вивчаю нові форми та методики викладання» відповідь «Так» – означає високий рівень внутрішньої мотивації, прагнення до розвитку та розширення власних можливостей у викладанні, властиво 24%. На твердження «Під час викладання намагаюсь поєднувати різноманітні техніки» відповідь «Так» – високий рівень гнучкості мислення, наявність достатньо широкого набору необхідного інструментарію для можливості їх використання та поєднання, властиво 20%. На твердження «Для мене властиво проводити нові нестандартні та оригінальні уроки» відповідь «Так» – рішучість та спроможність до дій, впевненість у власному досвіді, креативність та творчість у підготовці до уроків, спрямованість на індивідуальний підхід до учнів, властиво 28%.

Для об'єктивності нашого дослідження, нами були запропоновані твердження, які маю за мету протилежну відповідь «Ні». На наш погляд, завдяки цьому краще спостерігається уважність, здатність до аналізу, критичність та гнучкість мислення.

На твердження «Маючи певний досвід роботи, я можу нарешті припинити власне навчання і лише навчати інших» відповідь «Ні» – означає прагнення до самоосвіти, розуміння важливості постійного розвитку, спрямованість особистості на отримання знань, їх користь та актуальність розуміється в постійному розширенні та вдосконаленні, властиво 55%. На твердження «Нововведення є складним процесом, тому його краще уникати як можна довше» відповідь «Ні» – відсутність ригідності мислення, високий рівень мотивації, особистість характеризується креативність та творчість, не боїться змін та готова до їх впровадження, властиво 53%. На твердження «Для викладання необхідно дотримуватись вже традиційних норм та правил» відповідь «Ні» – готовність відступити від традиційних норм та правил, врахування індивідуальних властивостей поведінки нового покоління,

яке живе вже за новими тенденціями, властиво 55%. На твердження «Якщо учні мене не розуміють, то у них немає бажання навчатись» відповідь «Ні» – проактивність мислення, розуміння важливості фігури педагога, необхідності змін, орієнтація на досягнення успіху, готовність змінюватись, властиво 44%. На твердження «У наш час більшість дітей неможливо зацікавити навчанням» відповідь «Ні» – розуміння важливості інтересу до навчання, його впливу на навчально-виховний процес, важливості індивідуального підходу, знання вікової психології, властиво 49%. На твердження «Навчання – не час для експериментів, краще дотримуватись традиційного навчання» відповідь «Ні» – готовність до ризику у процесі формування та впровадження інновацій, бажання вносити зміни у навчально-виховний процес та інноваційне навчання, властиво 36%. На твердження «Перевірка знань можлива лише за допомогою стандартизованих методів» відповідь «Ні» – бажання змін у методах контролю знань учнів, за допомогою різних інтерактивних завдань та проєктів, ділових ігор, які забезпечуватимуть більш ефективне навчання, знизять рівень стресу під час підготовки, орієнтуватимуться на творчість та креативність учнів, навчатимуть створенню нового, властиво 31%. На твердження «Головним є подати важливий та корисний матеріал, а вже від дітей залежить як вони його засвоять» відповідь «Ні» – орієнтація на особистісно-орієнтовний підхід, розуміння важливості якості подання навчального матеріалу, проактивність та критичність мислення, властиво 39%. На твердження «Якщо адміністрація школи не вимагає нових проєктів, то вони не потрібні» відповідь «Ні» – високий рівень внутрішньої мотивації, готовність діяти самостійно, незалежність думки, існування власних поглядів на систему освіти, властиво 21%. На твердження «Я не маю достатніх можливостей, щоб вносити новизну у навчально-виховний процес» відповідь «Ні» – розуміння безмежності власних задатків та здібностей, готовність створювати необхідні можливості, а не очікувати їх появи, знання власного потенціалу та потяг до його розвитку, властиво 45%. На твердження «Переважно я утримуюсь від подання нових ідей, які на мій погляд, були б корисними у педагогічній діяльності» відповідь «Ні» – готовність до ризику, впевненість у власних силах, розуміння та розвиток власного потенціалу, відкритість до нових можливостей, бажання ефективно виконувати обов'язки педагога, властиво 42%. На твердження «Змінити навчально-виховний процес неможливо» відповідь «Ні» – здатність мислити по новому, розглядати процеси з різних сторін, готовність до пошуку нестандартних ідей, готовність вдосконалювати та формувати необхідні для розвитку можливості, властиво 17%.

Загальні результати дослідження інноваційного потенціалу педагогів за рівнями (високий, низький та середній) відображені на рисунку 1.

Рис. 1. Результати за опитувальником «Дослідження рівня інноваційного потенціалу педагогів»

Згідно результату дослідження за опитувальником «Дослідження рівня інноваційного потенціалу» майже половина опитуваних має середній рівень інноваційного потенціалу, а саме 48%, високий – 33% та низький – 19%.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку

За результатами теоретичного аналізу наукових джерел з економіки, педагогіки, психології, нами уточнено сутність поняття інноваційний потенціал педагога. Так інноваційний потенціал педагога передбачає наявність необхідних особистісних характеристик, що виявляється у готовності змінювати та вдосконалювати педагогічну діяльність, використовуючи наявні внутрішні можливості. У свою чергу для педагогів з високим рівнем інноваційного потенціалу характерним є: широкий кругозір, готовність до інновацій в освіті, гнучкість, критичність, проактивність мислення, творчість та креативність, ініціативність, впевненість, рішучість, самостійність, працездатність, прагнення до розвитку. За результатами дослідження нами констатовано перевагу середнього рівня інноваційного потенціалу у педагогів.

Перспективою подальшого дослідження вважаємо за доцільне розробку психолого-педагогічного інструментарію розвитку інноваційного потенціалу педагогів та подальше його впровадження, задля покращення ефективності інноваційної професійної діяльності педагогів закладів освіти.

Література

1. Lipman M. Critical thinking: What can it be? Matthew Lipman. Institute of Critical Thinking. Resource Publication, 1988. Series 1. № 1. 12 p.
2. Академічний тлумачний словник. URL: <http://sum.in.ua/s/potencial> (дата звернення: 05.05.2021).
3. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. А. М. Прохоров. 2-е изд. М.–СПб.: Большая Российская Энциклопедия, 2001. 1434 с.
4. Варгата О. В., Завада І. А. Формування творчого потенціалу майбутнього психолога засобами інноваційних технологій у вищій школі. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна". 2017. № 14. С. 8-11.
5. Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова від А до Я / Упоряд. Загнітко А. П. Донецьк: Вид. «Бао», 2008. 704 с.
6. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: підручник. 2-ге вид., доповн. Київ : Академвидав, 2012. 252 с.
7. Дубасенюк О. А. Інновації в сучасній освіті. Інновації в освіті: інтеграція науки і практики: збірник науково-методичних праць / за заг. ред. О.А. Дубасенюк. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 12-28.
8. Клочко В. Е., Галажинский Э. В. Психология инновационного поведения. Научное издание. Томск : Томский государственный университет, 2009. 240 с.
9. Козак Л. Формування інноваційного потенціалу майбутнього викладача. Вища школа. 2018. С. 54–60.
10. Сущенко Т. І. Науково-методичне забезпечення інноваційної діяльності вчителів. Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки. Запоріжжя, 2004. № 30. С. 3–11.
11. Тимочко Н. О. Економічна історія України: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2005. 204 с.
12. Тягло А. В., Воропай Т. С. Критическое мышление: проблема мирового образования XXI века Постметодика. 2001. № 3 (35). С. 19-26.

References

1. Lipman M. Critical thinking: What can it be? Matthew Lipman. Institute of Critical Thinking. Resource Publication, 1988. Series 1. № 1. 12 p.
2. Akademichnyi tлумachnyi slovnyk. URL: <http://sum.in.ua/s/potencial> (data zvernennia: 05.05.2021)
3. Bolshoj enciklopedicheskij slovar / Gl. red. A. M. Prohorov. 2-e izd. M.–SPb.: Bolshaya Rossijskaya Enciklopediya, 2001. 1434 s.
4. Varhata O. V., Zavada I. A. Formuvannia tvorchoho potentsialu maibutnoho psykholoha zasobamy innovatsiinykh tekhnolohii u vyshchii. Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho instytutu sotsialnykh tekhnolohii Universytetu "Ukraina". 2017. № 14. S. 8-11.
5. Velykyi tлумachnyi slovnyk. Suchasna ukrainska mova vid A do Ya / Uporiad. Zahnitko A. P. Donetsk: Vyd. «Бао», 2008. 704 s.
6. Dychkivska I. M. Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii: pidruchnyk. 2-he vyd., dopovn. Kyiv : Akademvydav, 2012. 252 s.
7. Dubaseniuk O.A. Innovatsii v suchasni osviti. Innovatsii v osviti: intehtratsiia nauky i praktyky: zbirnyk naukovo-metodychnykh prats / za zah. red. O.A. Dubaseniuk. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2014. S. 12-28.
8. Klochko V. E., Galazhinskij E. V. Psihologiya innovacionnogo povedeniya. Nauchnoe izdanie. Tomsk: Tomskij gosudarstvennyj universitet, 2009. 240 s.

9. Kozak L. Formuvannia innovatsiinoho potentsialu maibutnoho vykladacha. *Vyshcha shkola*. 2018. S. 54–60.
10. Sushenko T. I. Naukovo-metodichne zabezpechennya innovacijnoyi diyalnosti vchiteliv. *Pedagogika i psihologiya formuvannya tvorchoyi osobistosti: problemi i poshuki. Zaporizhzhya*, 2004. № 30. S. 3–11.
11. Tymochko N. O. *Ekonomichna istoriia Ukrainy: Navch. posib.* K.: KNEU, 2005. 204 s.
12. Tyaglo A. V. *Kriticheskoe myshlenie: problema mirovogo obrazovaniya XXI veka / Tyaglo A. V., Voropaj T. S. Postmetodika*. 2001. № 3 (35). S. 19-26

Paper received/Надійшла : 22.04.2021